

TOPLUMSAL TABAKALAŞMA SİSTEMİ NASIL ŞEKİLLENİYOR?

HOW IS THE SOCIAL STRATIFICATION SYSTEM SHAPED?

Doç. Dr. Suna ŞAŞMAZ TEKEL

İnönü Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü,
suna.tekel@inonu.edu.tr
Malatya / Türkiye
ORCID: 0000-0002-5153-4585

ÖZET

İnsanlık tarihine bakıldığında tüm toplum tiplerine bakıldığında tabakalaşma sisteminin var olduğu görülmektedir. Sosyal tabakalaşma hiyerarşik farklılıkları ve eşitsizlikleri içerir. Zenginlik ya da statü gibi bir sosyal özelliğe göreli olarak sahip olmak ya da olmamak, eşit olmayan bir ödül sistemi içinde bireyler için dağıtım ilkesi haline geldiğinde toplumlarda sosyal farklılıklar tabakalaşmaya başlar. Sosyoloji kuramları içerisinde yapısal-işlevselci kuram toplumun devamlılığını sürdürmesi için tabakalaşma sistemini gerekli görürken Marksist kuramlar ise eşitsizlikler bağlamında ele alarak eleştirmektedir. Bu makalede toplumsal tabakalaşmanın bir toplum içinde ve sonrasında uluslararası düzende nasıl şekillendiği sosyolojik kuramlar aracılığı ile analiz edilmekte ve sonuçta küresel eşitsizlik kavramı incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Tabakalaşma- Sosyal sınıf- Küresel Tabakalaşma

ABSTRACT

When we look at the history of humanity, it is seen that there is a stratification system in all types of societies. Social stratification involves hierarchical differences and inequalities. When relative possession or lack of possession of a social characteristic such as wealth or status becomes the principle of distribution for individuals in an unequal reward system, social differences begin to stratify in societies. Among sociological theories, the structural-functionalist theory sees the stratification system as necessary for the continuity of society, while Marxist theories criticize it in the context of inequalities. This article analyzes how social stratification is shaped within a society and then in the international order through sociological theories and ultimately examines the concept of global inequality.

Keywords: Social Stratification-Social Class-Global Stratification

GİRİŞ

Tüm karmaşık toplumlarda, değerli malların toplam stoku eşitsiz bir şekilde dağıtılır ve en ayrıcalıklı bireyler ve aileler gelir, güç ve diğer değerli kaynaklardan orantısız bir pay alırlar (Grusky 2005:14443). Tabaka kelimesinin kökeninden yola çıkarak, toplumsal tabakalaşmanın bir toplumdaki insanların veya insan gruplarının hiyerarşik bir biçimde sıralanması anlamına geldiğini söyleyebiliriz.

“Tabakalaşma sistemi” terimi, bu türden gözlemlenen eşitsizlikleri yaratan birbiriyle etkileşim içindeki sosyal kurumların bütünü ifade eder. Bu bağlamda tabakalaşma sistemlerin temel bileşenleri (1) belirli mal türlerini değerli ve arzu edilir olarak tanımlayan kurumsal süreçler (2) bu malları iş bölümündeki çeşitli pozisyonlara (örneğin doktor, çiftçi, ev kadını, işçi vb.) dağıtıcı kurallar ve (3) bireyleri belirli toplumsal statülere bağlayan ve böylece değerli kaynaklar üzerinde eşitsiz kontrol yaratan hareketlilik mekanizmalarıdır. Sosyolojik olarak Tabakalaşma terimi, toplumların sosyal bir özellik temelinde hiyerarşik olarak bölünmesi anlamında kullanılmaktadır. Zenginlik ya da statü gibi bir sosyal özelliğe göreli olarak sahip olmak ya da olmamak, eşit olmayan bir ödül sistemi içinde bireyler için dağıtım ilkesi haline geldiğinde toplumlarda sosyal farklılıklar tabakalaşmaya başlar. Farklı toplumlar, bireyleri hiyerarşi içine yerleştirmek için çeşitli örgütlenme ilkeleri kullanmaktadır. Bu bağlamda geleneksel toplumlar genellikle temel olarak kalıtsal özellikleri dağıtım için kullanırken, daha modern toplumlar genellikle servet veya geliri kullanmaktadır. Toplumsal analizlerde tabakalaşmanın yapısı, sistemin en tepesinde yer alanların kıt kaynaklara en alttakilerden daha fazla erişebildiğini göstermesi açısından önem taşır (Lawson 2001: 238). Diğer bir deyişle toplumsal tabakalaşma insanların yer aldığı kategorilerin hiyerarşik bir tarzda sıralanması ya da düzenlenişidir. Bu bağlamda toplumsal tabakalaşma bireysel farklılıkların bir yansıması değil toplumun bir özelliğidir ve bireylerin hayatlarını da şekillendirir. Toplumsal tabakalaşma bir nesilden diğer nesile aktarılır. Toplumsal tabakalaşma olgusu daha önce bahsedildiği şekilde evrensel bir olgudur yani tüm toplumlarda bulunur. Toplumsal tabakalaşmadan bahsettiğimizde sadece aklımıza bireyler ve gruplar arasındaki eşitsizlikler gelmez aynı zamanda inanışları da kapsar (Macionis 2012:248-249).

Toplumsal tabakalaşma teorileri, bireylerin ve grupların hiyerarşik sıralamasının ardında öngörülebilir/açıklanabilir bir kurallar sistemi olduğunu kabul eder. Bu bağlamda bir sosyal tabakalaşma sisteminden bahsettiğimizde, insanların ve değerli malların, hizmetlerin ve prestijin eşitsiz dağılımının bir şekilde meşrulaştırıldığını anlamaktayız. Bu nedenle bir toplumda var olan tabakalaşma sisteminin sürekliliği ancak eşitsizliği ve eşitsiz sıralamayı meşrulaştıran inanış sistemlerinin var olmasına bağlıdır. Böylece sosyolojide tabakalaşma araştırmalarının amacı (1) insanlık tarihindeki başlıca sınıf eşitsizliği biçimlerini tanımlamak, (2) çağdaş sınıf ve tabakaların yapısını belirlemek, (3) bireylerin sınıf ve sosyoekonomik konumlar arasında hareket ettiği süreçleri modellemek ve (4) ırk, etnik köken ve toplumsal cinsiyetin bu tür hareketlilik süreçleri üzerindeki etkilerini incelemek haline gelmiştir (Grusky 2005:14443). Tarihsel süreç içinde insan toplumlarını inceleyen en eski yazılara bakıldığında sosyal tabakalaşmanın merkezi bir konumda olduğu görülmektedir (Kerbo 2009). Örneğin Aristoteles, M.Ö. 350 yılında yazdığı Politika adlı eserinde özgür insanlar ve köleler arasındaki doğal sıralamadan bahsetmiştir. Aydınlanma Çağ'ında Locke, Rousseau ve Montesquieu'nun feodal sosyal tabakalaşma sistemi ve bunun eşitsizlikleri üzerine yazmışlardır. Yine 1800'lere gelindiğinde Marx, Durkheim ve Weber gibi klasik sosyoloji teorisyenlerinin, günümüzde de etkisini sürdüren kavramlar ileri sürmek suretiyle toplumsal tabakalaşma sistemine ilişkin sistematik analizler yapmışlardır.

Genel olarak tabakalaşma sisteminin temelinde yer alan varlık, kaynak ve değerli mal türlerini göz önüne alarak tabakalaşma teorilerini oluşturan sosyologları şöyle özetleyebiliriz (Grusky 2005:14444):

Ekonomik; Arazi, çiftlik, fabrika, mesleki teknik bilgiye sahip olan işletmeler, likit varlıklar, insanlar (örn. köleler), emek gücü (örn. serfler). İlgilenen sosyologlar, Karl Marx ve Erik Wright.
Politik; Hane otoritesi (örn. hane reisi); işyeri otorite (örn. yönetici); parti ve toplumsal otorite (örn. yasa koyucu); karizmatik lider. İlgilenen sosyologlar, Max Weber; Ralf Dahrendorf
Kültürel; Yüksek statülü tüketim alışkanlıkları, 'görgü kuralları'; ayrıcalıklı yaşam tarzı. İlgilenen sosyologlar, Pierre Bourdieu; Paul DiMaggio
Sosyal; Yüksek statülü sosyal ağlara, sosyal bağlara, derneklere ve kulüpler, sendika üyelikleri. İlgilenen sosyologlar, W. Lloyd Warner; James Coleman

Onursal Prestij; 'iyi ün'; şöhret, hürmet ve aşağılama, etnik ve dini saflık. İlgilenen sosyologlar, Edward Shils; Donald Treiman

Sivil; Mülkiyet, sözleşme, imtiyaz ve üyelik haklarına ve seçime dayalı toplantılar; örgütlenme ve ifade özgürlüğü. İlgilenen sosyologlar, T. M. Marshall; Rogers Brubaker

Beceriler; uzmanlık, iş başında eğitim; deneyim, resmi eğitim, bilgi. İlgilenen sosyologlar, Kaare Svalastoga; Gary Becker

Sosyolojide toplumsal tabakalaşma konusu kapalı ve açık sistemler bağlamında ele alınmaktadır; kapalı sistemler bireylerin toplumdaki mevkilerinde değişmeye çok az izin veren sistemler (kast sistemleri) iken açık sistemler ise sınıf sistemleridir. Kast sistemleri ya da kapalı toplumsal tabakalaşma sistemleri doğuştan getirilen nitelikleri önemser ve bireysel çabalara dayalı değişimler ya çok azdır ya da yoktur. Bu konuda genellikle Hindistan toplumundaki tabakalaşma sistemi bir örnek olarak verilir (Macionis 2012: 249). Kast, Hindistan'ın tabakalaşma sistemi içerisinde yer alan bir sosyal sınıftır. Sistem, bir hiyerarşi içinde örgütlenmiş dört geleneksel gruba ve başlangıçta mesleki bir sınıflandırmaya dayanmaktadır. Sistem artık kalıtsaldır, kast doğumda ebeveynlerin kast üyeliğine göre belirlenir ve yaşam boyunca değiştirilemez. Sistem, dört ana kastın binlerce “jati” ya da alt kasta bölündüğü karmaşık bir sistemdir. Yukarıdan aşağıya doğru dört ana kast şunlardır: Brahmin; Kshatriyalar; Vaishyas; Sudralar. Kastların altında, kelimenin tam anlamıyla “kast dışı” olan ve toplumda kendilerini ayrımcılığın nesnesi haline getiren bir konuma sahip olan Harijanlar yer almaktadır (Lawson 2001:25). Sosyal sınıf Ritzer'e göre (2013: A-10) sosyal sınıf, kişinin tabakalaşma sistemindeki ekonomik konumu, özellikle de kişinin gelir ve servetini güçlü bir şekilde belirleyen ve yansıtan mesleğiyle ilişkilidir. Yine sosyal sınıf, kapitalist bir toplumda her bir grubun tanımlayıcı özelliklerini servet, gelir ve mesleğin oluşturduğu hiyerarşik bölünmelerden herhangi birini tanımlamak için kullanılır. Batı kapitalist toplumunda sosyal sınıfın klasik formülasyonu, insanların en büyük yoğunluğunun işçi sınıfında olduğu üç sınıflı bir toplumdur- üst, orta ve işçi sınıfı. Kaba bir kural olarak, elle yapılan ve elle yapılmayan meslekler arasındaki ayrım, orta ve işçi sınıfı arasındaki ayrım çizgisi olarak görülebilir. Üst sınıf için servet, güç ve statü yoğunlaşması tanımlayıcı özellikler olarak önemlidir. Bununla birlikte, sosyal sınıf değişime tabidir (Lawson 2001:228). Sanayileşmiş ve ekonomik olarak gelişmiş olan toplumlarda üst sınıf; gayrimenkul ve menkul sahipliği, işveren, sanayici veya üst düzey yönetici konumunda, ekonomik yaşamda kaynaklara sahip veya kontrol edebilen grubu tanımlar. Orta sınıf ise beyaz yakalı çalışanları, masa işi yapanlar, profesyonel meslek sahipleri, devlet görevlilerini kapsarken alt sınıf ise genellikle imalat sektöründe çalışan mavi yakalı işçiler, el emeği ile çalışanlar ve devlet görevlerinde daha alt basamaklarda çalışanları kapsar. Kalaycıoğlu (2003:250)'na göre daha çok tarım sektörünün ağırlık kazandığı toplumlarda toprak sahibi olan veya olmayanlar olarak farklılaşan köylülerden de bahsedilmelidir. Sınıf kavramı bağlamında meritokrasi kavramı da önem taşımaktadır. Meritokrasi kavramı kişisel başarıya göre toplumsal tabakalaşmayı ifade eder. Statü tutarlılığı kavramı ise bir kişinin toplumsal yaşam içindeki sosyal duruşunun değişmezliğinin derecesidir. Kast sisteminde sınırlı toplumsal hareketlilik ve yüksek statü tutarlılığı varken, sınıf sisteminde bireylerin daha geniş toplumsal hareketliliği daha az statü tutarlılığı gösterir (Macionis 2012:250).

Toplumsal tabakalaşmayı açıklayabilmemiz için tek tek teorisyenlerin teorilerini incelemek yerine sosyolojik yaklaşımların tabakalaşma ile ilgili temel görüşlerini ele almamız daha elverişli olacaktır. Yaklaşımlar, genellikle sosyal araştırmaları şekillendiren inşacılık, yorumsamacılık, fenomenoloji, pozitivizm, post-pozitivizm, post-yapısalcılık ve yeni materyalizm gibi birbiriyle çelişen metodolojik felsefeleri ifade etmek için kullanılır. Farklı teorik perspektiflere de atıfta bulunabilir. Yaklaşımlar genellikle gözlem veya mülakat gibi daha spesifik yöntemlerle karşılaştırılır (Hammersley 2025:7). Toplumsal tabakalaşma sosyolojisinde başlıca teorik yaklaşımlar yapısal/işlevsel ve çatışma/eleştirel teorilerdir. Sosyal dünyanın her alanında olduğu gibi, farklı teoriler sosyal tabakalaşmanın farklı yönlerine odaklanmaktadır. Bir teoriyi diğerine tercih etmek yerine, hepsini kullanmak daha mantıklı olabilir.

Yapısal/işlevsel ve çatışma/eleştiril teoriler tabakalaşmanın makro yapıları hakkında çok şey anlatırken, etkileşimci/eylemci teoriler bu makro yapıların içinde mikro düzeylerde neler olup bittiği hakkında ayrıntılara yer verir (Ritzer 2013: 303-305). Yapısal/işlevsel teori içerisinde, tabakalaşmaya ilişkin en önemli teori yapısal-işlevselciliktir. İşlevselcilik, sosyolojide sosyal yapıların varlığını, bir bütün olarak toplum için oynadıkları rol ile açıklamaya çalışan yaklaşımdır. Bu nedenle yapısal bir teoridir ve analizine bireyden ziyade toplum düzeyinde başlar. Analizin odak noktası, birbirine bağlı parçaların karşılıklı ilişkisi ve parçaların işleyişinin bütünü refahı için nasıl gerekli olduğudur. Ancak muhafazakâr bir yaklaşım olması ve çatışma pahasına düzeni vurgulayarak sadece yapısal unsurlara odaklanarak bireyleri göz ardı etmesi nedeniyle eleştirilir (Lawson 2001: 97).

Bu teoriye göre, tüm toplumlar tabakalaşma eğilimindedir ve tabakalaşır hatta toplumların var olabilmek ve varlığını sürdürebilmek ve düzgün işleyebilmek için bir tabakalaşma sistemine ihtiyaç vardır. Bunun için öncelikle, insanların toplumdaki daha az hoş, daha zor ve daha önemli pozisyonları işgal etmeye motive olmalarını sağlamak için gereklidir. İkinci olarak, doğru yetenek ve becerilere sahip insanların uygun pozisyonlara gelebilmelerini sağlamak için tabakalaşmaya ihtiyaç vardır. Başka bir deyişle, gerekli olan şey insanlar ile işgal ettikleri pozisyonların gereklilikleri arasında iyi bir uyumdur. Yapısal-işlevsel tabakalaşma teorisi, doktorlar ve avukatlar gibi üst düzey mesleklerin toplum için mavi yakalı işçiler ya da apartman sorumlusu gibi alt düzey mesleklerden daha önemli olduğunu kabul eder ve bu üst düzey pozisyonların, kapsadığı zorluklar nedeniyle doldurulmasının daha zor olduğunu varsayar. Örneğin hem doktor hem de avukatlık mesleği uzun yıllar süren titiz ve pahalı bir eğitim gerektirmektedir. Doktorlar kan, insan organları ve ölümle uğraşmak zorundadır; avukatlar ise suç işlemiş kişileri savunmak zorundadır. Bu durumda yeterli sayıda insanı bu tür pozisyonları işgal etmeye motive etmek için, prestij, yeterli boş zaman ve özellikle yüksek ücret gibi daha büyük ödüllerin bu pozisyonlarla ilişkilendirilmesi gerektiğini savunur. Bu yüksek ödüller olmadan üst düzey pozisyonların yetersiz kalacağı veya doldurulamayacağını öngörür. Sonuç olarak, toplum tarafından ihtiyaç duyulan önemli ama zorlukları olan mesleklerin seçilmesine hizmet etmesi nedeniyle yapısal-işlevselciler tabakalaşma sistemini toplum için işlevsel olarak görürler. (Ritzer 2013: 304-305).

Sosyolojide yapısal-işlevselci yaklaşıma göre var olan sosyal olguların bazı önemli katkılarına olabileceği ve eğer bir toplum sağlıklı olarak varlığını sürdürmek istiyorsa asgari koşulları yani işlevsel öncelikleri yerine getirmelidir. Örneğin insan neslinin devamı ve gençlerin sosyalizasyonu gibi (Kalaycıoğlu 2003: 254).

Bu bağlamda örneğin Emile Durkheim, dışsal ve içsel olarak adlandırdığı iki tür eşitsizliğin olduğunu ileri sürmüştür. Toplumda İş Bölümü başlıklı eserinde (1997: 179-200) tanımladığı gibi, dışsal eşitsizlikler bireye doğuştan gelen toplumsal koşullar tarafından dayatılan, başka bir deyişle statü olarak atfedilen eşitsizliklerdir. Mekanik dayanışma ya da sanayi öncesi toplumlarda bu dışsal eşitsizlikler baskındı. Sanayi toplumunda ise içsel eşitsizliğe ihtiyaç vardır. İçsel eşitsizlikler, bireysel yeteneğe ya da elde edilen statüye dayalı eşitsizlikler olarak görülmüştür. Durkheim, endüstriyel sistemin düzgün işlemesi için, uygun yeteneklere sahip kişilerin yeteneklerinin en uygun olduğu pozisyonlara geçmelerine izin verilmesi gerektiğini ima etmiştir. Bu bağlamda Durkheim fırsat eşitliğine dayalı bir meritokrasi öngörmektedir. Meritokrasi, ödüllerin ve mesleki pozisyonların sınıf, cinsiyet, etnik grup veya zenginlik gibi tanımlayıcı faktörlerden ziyade liyakat temelinde adil bir şekilde tahsis edildiği bir sosyal sistemdir. Modern sanayi toplumlarının geçmişe kıyasla daha meritokratik olduğu ve bu toplumlardaki eğitim sistemlerinin de meritokratik olduğu sıklıkla iddia edilmektedir. Ancak, yukarıda sayılanlar gibi tanımlayıcı özelliklerin bireyin yaşam şansı üzerinde önemli bir etkisi de vardır (Lawson 2001:151). Bu bağlamda Durkheim'a göre eşitsizlik olacaktır ama liyakate dayalı bir eşitsizliğin gerekli olduğuna inanmıştır. Ona göre içsel eşitsizliğin dışsal eşitsizliğe baskın olması, toplumsal dayanışmanın sürdürülmesi için çok önemliydi.

Çatışma/eleştirel teoriler, eşitsizliği içerdikleri ve teşvik ettikleri için tabakalaşmış sosyal yapılara eleştirel bakma eğilimindedir. Özellikle tabakalaşmanın toplum için işlevsel olduğu görüşünü kabul eden yapısal-işlevselci yaklaşım bakış açısını eleştirirler. Çatışma/eleştirel teori, mevcut tabakalaşma sisteminden kimlerin yararlandığına ve bu yararların nasıl gerçekleştirildiğini analiz eder. Eleştirel teorisyenler, tabakalaşma sisteminin üst seviyelerinde yer alanların kültür üzerinde uyguladıkları kontrole odaklanır (Ritzer 2013: 305-306). Marx'ın ekonomiye yaptığı vurgunun aksine, çağdaş dünyada kültürün belirleyici ve önemli olduğunu kabul ederler. Eleştirel Marksizm olarak tanımlanan eleştirel teori, Marksizmin bir çeşididir, yaklaşımında hümanisttir ve toplumsal sınıfları oluşturan bireyleri dikkate alır. Bu nedenle, tarihin akışında bireylerin rollerine ayrıcalık tanınmasıyla diğer Marksizm türlerinden ayrılır. Eleştirel okul Gramsci, Sartre ve Frankfurt Okulu tarafından temsil edilmiştir (Lawson 2001:53). Eleştirel teori, Elitlerin, televizyon ve sinema gibi kültürün önemli unsurlarını kontrol ettikleri ve internet ile Facebook ve X gibi büyük sosyal ağ siteleri üzerinde giderek artan bir kontrol sağlamaya çalıştıklarını ileri sürer. Ayrıca, tabakalaşma sisteminde alt sıralarda yer alanların televizyona, video oyunlarına, filmlere ve internete fazla zaman ayırmaları nedeniyle, iktidardakileri devirmek bir yana, harekete geçmek ve onlara karşı çıkmak için bile çok az zamanları olduğunu düşünürler (Ritzer 2013: 305).

Eleştirel kuramcılar daha çok kültüre odaklanırken, çatışma kuramcıları esas olarak sosyal yapıyla ilgilenmektedir. Çatışma Teorisi, işlevselciliğe karşı çıkan ve tüm toplumların temel özelliğinin kıt kaynaklara erişim için farklı gruplar arasındaki mücadele olduğu fikrini paylaşan bir dizi sosyolojik yaklaşımı kapsayan genel bir terimdir. Bu yaklaşımlar, ekonomik kaynaklar üzerindeki sınıf çatışmasına yapılan Marksist vurgudan, farklı gruplar arasında statü ve güç ile zenginlik üzerindeki mücadeleye yapılan Weberci vurguya kadar uzanmaktadır (Lawson 2001: 42).

Çatışma teorisyenleri, örneğin, tabakalaşma sistemindeki üst düzey pozisyonların, alt ucundakilere göre daha az önemli olup olmadığı sorulmaktadır. Cerrah olmak çöp toplayıcı olmaktan gerçekten daha mı az keyifli? Yapısal-işlevselciler tarafından öne sürülen argüman, çatışma teorisyenlerine ve diğer pek çok kişiye mantıksız görünmektedir. Çatışma teorisyenleri, avukatlık gibi üst düzey pozisyonların çöp toplayıcılığı gibi alt düzey pozisyonlardan daha zor olabileceği fikrini kabul etmektedir. Aslında çöp toplayıcısının da toplum için önemi büyüktür. Çöp toplayıcıları olmadan, toplumu ciddi şekilde tehdit edebilecek hastalıklar gelişecek ve yayılacaktır. Çatışma teorisyenleri, tabakalaşma sisteminin üst seviyelerinde yer alanların kendilerine sunulan büyük ödüllere ihtiyaç duydukları fikrini de eleştirmektedir. Pek çok insan bu tür olağanüstü ödüller olmadan da örneğin çok uluslu bir şirketin CEO'su olmaya motive olabilir (Ritzer 2013:306).

Toplumsal tabakalaşma üzerine kapsamlı bir teori geliştirmeye çalışanlardan biri de Karl Marx olmuştur. Marx, Engels ile birlikte, 1848 yılında yazdıkları Komünist Manifesto'da şöyle yazmaktadır;” *Şimdiye kadar var olan tüm toplumların tarihi, sınıf mücadelelerinin tarihidir*”. Marx tarih boyunca birçok farklı sınıfa ya da sınıf kesimine atıfta bulunsa da sınıfsal bölünmelerin temelinde açıkça mülkiyet sahipliğini görmüştür. Marx’a göre sanayi öncesi tarım toplumlarında birincil bölünme toprak sahipleri ya da toprak aristokrasisi ile toprak sahibi olmayanlar, köylüler ve serfler arasındaydı. Kapitalist sanayi toplumlarında ise birincil bölünme sanayi sermayesi sahipleri ile işçi sınıfı ya da proletarya arasındaydı. Marx'ın gelecekte özel mülkiyetin ortadan kaldırılmasının kapsamlı eşitsizliği ve hatta sosyal tabakalaşmanın kendisini ortadan kaldıracağı sonucuna sınıfı ekonomik anlamda sahip olanlara karşı olmayanlar bağlamında ele almasıydı.

Marx’a göre sosyal sınıf bir grubun üretim araçlarına eşit ve ortak uzaklıkta olması ile ilgili bir kavramdır. Marx’a göre üretim araçları, kişilerin geçimlerini sağlayabilmek için kullandıkları her türlü aracı kapsar. İnsanlık tarihine bakıldığında teknolojinin gelişmesine paralel olarak başlangıçta toprağı işlemek, ürün yetiştirmek ve hayvan yetiştiriciliği için kullanılan aletler olmuştur. Modern sanayi toplumlarında ise imalathane ve fabrikalar ve buralardaki makineler, sonrasında ofisler ve buralardaki teknolojik donanımları elde etmeye yarayan sermaye olmuştur. Bu bağlamda Marx’a göre sınıflarda tarım toplumlarında tarımsal arazilere sahip olanlar ve olmayanlar, modern sanayi toplumlarında ise sermayeye sahip olanlar ve olmayanlar olarak kategorize edilmiştir.

Bu şekilde yapılan toplumlarda üretim ilişkileri de üretim araçlarına sahip olanların olmayanlar üzerindeki egemenlikleri ve diğerlerinin de tabi olma durumunu anlatmaktadır. Bu durum ise üretim araçlarına sahip olan sınıfın emeğin yarattığı artı değere el koyması anlamında emeğin yarattığı değerın sömürüsüne yol açmaktadır. Bu durum ise Marx'a göre toplumsal eşitsizlik yaratmaktadır. Yani üretim araçlarının mülkiyetini elinde tutanlar zenginleşirken, emeği ile üreten sınıflar sadece geçimlerini sağlayabilen görece yoksul kalmaya zorlanan sınıflar olmaktadır (Kalaycıoğlu 2003:251).

Marx'ın ölümünden kısa bir süre sonra sosyolog Max Weber, genellikle Marx'ın hayaleti ile tartışma olarak anılan yazılarında Marx'ın tek boyutlu toplumsal tabakalaşma görüşüne karşı çıkmıştır. Weber, insanların her zaman yalnızca ekonomik mülkiyetle değil, aynı zamanda mesleki beceriler, statü ve örgütsel güç ya da sınıf, statü ve güç/parti ile bölünmüş olduğunu kabul etmiştir. Bir anlamda Weber, sınıf terimi altında iki tür ekonomik bölünme tanımlar: mülkiyete dayalı bölünmeler ve mesleki becerilere (ya da kişinin pazarla ilişkisine) dayalı bölünmeler. Weber daha sonra insanların güçlü bir şekilde sahip olunan bir değer sistemi (özellikle dine dayalı) ve siyasi veya örgütsel güç açısından onur, statü veya prestij üzerinden bölünebileceğini kabul etmiştir. Weber'in modern sanayi toplumlarında, özellikle de siyasi ve kurumsal bürokrasilerin ve (işçi sendikaları gibi) bu bürokrasilerin üst kademelerindekilere meydan okuyan örgütlerin gerekliliği nedeniyle giderek daha önemli olacağına inandığı şey bu güç/parti boyutuydu (Kerbo 2009).

Weber, sosyal sınıfların genellikle ekonomik boyut üzerinden belirlendiğini kabul eder ama ekonomik faktörleri sadece üretim araçlarının mülkiyeti açısından değil aynı zamanda vasıflılık derecesi, bireylerin sahip olduğu bilgi ve becerilerin düzeyi gibi birçok faktörü de göz önüne alır. Bu bağlamda Marx toplumsal tabakalaşmada bir boyutu ele alırken Weber ise üç boyut üzerinden tanımlar; sosyal sınıf, statü ve politik parti. Ekonomi ve Toplum başlıklı eserinde Weber (2012:423-428), sınıf durumunu malların tedariki, hayatta bir makam elde etme ve içsel tatmin bulma özellikleri tanımlar. Sınıf ise, aynı vasıf durumundaki tüm kişiler anlamına gelir. Bu bağlamda mülk sahibi sınıf; mülk farklılıkları ile belirlenirken, ticari sınıf; malların ve hizmetlerin pazarlanabilirliği ile belirlenir ve sosyal sınıf, sınıf durumlarının bütünlüğünü oluşturur. Statü; pozitif ve negatif ayrıcalıkları açısından sosyal itibar üzerinde etkili olan bir hak iddiası anlamındadır. Genelde yaşam tarzı, eğitim, kalıtımsal ya da mesleki saygınlığa dayalıdır. Uygulamada ise meşru evlilik, ortaklık, ayrıcalıklı kazanç sahibi olma ya da belli kazanç türlerinde uzak durma, geleneksel statü eğilimleridir. Statü grupları, meslek tipleriyle ortaya çıkarsa mesleki statü, kalıtımsal karizma aracılığı ile çıkarsa kalıtımsal statü grupları, politik güçlerin tek elci sahiplenmesi ile ortaya çıkarsa da politik statü grupları olmaktadır. Bir partiye üye olunduğunda (Kalaycıoğlu 2003:254) Weber'e göre ayrıcalıklar elde edilir. Örneğin karar merkezine yakın oldukları için kendi çıkarları doğrultusunda kararları etkileme şansına sahip olurlar.

Max Weber'in çok boyutlu toplumsal tabakalaşma görüşü, yirminci yüzyıl sosyologları arasında en çok kabul gören bakış açısı olmuştur. Weber'in daha karmaşık toplumsal tabakalaşma görüşü, sosyologların, sermaye sahipleri ile vasıfsız işçi sınıfı arasında daha fazla meslek ortaya çıktıkça hızla büyüyen orta sınıfı açıklamalarına izin vermiştir. Aynı derecede önemli olarak, Weber'in çok boyutlu toplumsal tabakalaşma görüşü, kendilerini sosyalist olarak adlandıran yirminci yüzyıl toplumlarında toplumsal tabakalaşma ve eşitsizliğin neden ortadan kalkmadığını da açıklayabilir. Weber'in öngördüğü gibi, özel mülkiyet gibi toplumsal tabakalaşmanın bir boyutu en aza indirildiğinde, başka bir boyut daha önemli hale gelecektir. Sosyalist toplumlarda bu, devlet bürokrasileri üzerindeki güç ve kontrol boyutudur.

Etkileşimci yaklaşım açısından bakıldığında, sosyal tabakalaşma makro düzeydeki yapıdan ziyade mikro düzeydeki bireysel eylem ve etkileşimlerin bir fonksiyonudur (Ritzer 2013:308). Etkileşimcilik, sosyolojide geniş bir yelpazedeki farklı bakış açılarını kapsayan bir terim olup, toplum analizine birey düzeyinden başlayıp topluma kadar uzanan bir yelpazede yer alma özelliğini paylaşmaktadır. Dolayısıyla etkileşimci analizin odak noktası, birlikte hareket etme biçimleriyle toplum dediğimiz şeyi oluşturan milyonlarca bireyin günlük faaliyetleridir.

Etkileşimciler, onu oluşturan bireyler dışında “toplum” diye bir şey olmadığı konusunda hemfikirler ve bu nedenle araştırmaları gündelik hayatın küçük ölçekli etkileşimlerine dayanır (Lawson 2001:124). Hem yapısal/işlevsel hem de çelişkili/eleştirel teorisyenler tabakalaşmayı hiyerarşik bir yapı olarak görürken, etkileşimci teorisyenler bunu daha çok bir süreç ya da süreçler dizisi olarak görmektedir. Bir süreç olarak tabakalaşma, farklı konumlardaki insanlar arasındaki etkileşimleri içerir. Üst düzey pozisyonları işgal edenler, kendilerinden alttakilerle etkileşimlerinde güç kullanmaya çalışabilirler, ancak alttakiler bu tür güç kullanımlarına karşı çıkabilirler ve genellikle de çıkarlar (Ritzer 2013: 308). Etkileşimci teoriler arasında sembolik etkileşimciler, sosyal tabakalaşmayı yapısal/işlevsel ve çatışma/eleştirel teorisyenlere kıyasla çok daha akışkan olarak görmektedir. Önceki teoriler temel olarak ekonomik faktörlere odaklanırken, sembolik etkileşimciler tabakalaşma sisteminde çeşitli konumlarda bulunanlar için sembolik olarak önemli olan şeyler üzerindeki mücadeleyle çok daha fazla ilgilenmektedir. Sembolik Etkileşimcilik, sosyolojide Weber'den ilham alan ve sembollerin paylaşılan anlamlara sahip olduğu sembolik bir dünyada yaşadığımız varsayımından yola çıkan teorik bir yaklaşımdır. Dil, paylaştığımız sembollerin bir kümesidir. Dolayısıyla sosyal dünya, bireylerin olay ve olgulara yükledikleri anlamlar tarafından inşa edilir ve bunlar dil aracılığıyla nesiller boyunca aktarılır. Sembolik etkileşimcilerin merkezi kavramlarından biri, eylemlerimizin etkilerini hesaplamamızı sağlayan benliktir. Bu perspektif araştırmalarda kullanılacak metodolojisi açısından yeterli olmadığı nedeniyle eleştirilmiştir (Lawson 2001: 246). Sembolik etkileşimcilere göre üst düzey pozisyonlarda bulunanlar, sahip oldukları şeyleri büyük bir önem olarak tanımlarlar ve onların altındakiler de bu tanıma kabul edip bu semboller kazanmak için çalışabilirler. Bununla birlikte, alttakiler bu tanımları reddedebilir ve kendileri için önemli olan ve kendilerini ve konumlarını yükseltmeye hizmet eden başka semboller bulabilir veya yaratabilirler.

GÜNÜMÜZDE TOPLUMSAL TABAKALAŞMA KURAMLARI

Yirminci yüzyılın sonlarına doğru, birçok teorisyen toplumsal tabakalaşmanın daha gerçekçi açıklamaları için Marx ve Weber'in görüşlerini birleştirmeye başlamıştır. Örneğin, Marx'ın devleti sadece kapitalist sınıf tarafından ve kapitalist sınıf için diğerlerini kontrol etmek üzere yönetilen bir kurum olarak gören görüşünü kabul etmek yerine, devletin özerkliği kavramı, siyasi elitlerin Marx'ın öngördüğü kapitalizmin erimesini önlemek için modern ekonomik sistemleri nasıl kontrol edebildiklerini veya düzenleyebildiklerini anlamının bir yolu olarak ortaya çıkmıştır (Kerbo 2007)

Erik O. Wright hem Marksist hem de Weberci sınıf görüşlerinin kullanılabilirliğini gösterebilmek için Marx'ın sınıfın, işlevselcilerin öne sürdüğü gibi basitçe mesleki statü düzeyleriyle değil, toplumdaki üretici sistemle (yani kişinin üretim araçlarıyla olan ilişkisiyle) bağlantılı olarak tanımlanması gerektiği fikrini takip ederek dört sınıflı bir model geliştirmiştir. Sınıfı üretici sistemle ilişkili olarak tanımlayan Wright, kapitalistler, yöneticiler, işçiler ve küçük burjuvazi olarak adlandırmaktadır. Kapitalistler üretim araçlarına (fabrikalar ve bankalar) sahiptir, başkalarının emeğini satın alır ve başkalarının emeğini kontrol eder. Yöneticiler yalnızca kapitalistler için başkalarının emeğini kontrol eder ve kendi emeklerini kapitalistlere satarlar (şirket yöneticileri gibi). Elbette işçiler kapitalistlere satacak sadece emeklerine sahipken, küçük burjuvazi bazı küçük üretim araçlarına sahiptir ancak çok az işçi çalıştırır ya da hiç çalıştırmaz.

Toplumsal tabakalaşma konusunda daha önce yapılan ampirik araştırmaların çoğu işlevsel perspektiften yapılmış ve sınıf ya da mesleki statü konumları, işlevselciler tarafından en alttan en üste doğru bir süreklilik üzerinde beceri ve statü sıralamaları olarak görülmektedir. Ücret, statü ve eğitim seviyelerinin hepsinin kabaca bu sürekliliği takip ettiği varsayılır. Wright'ın araştırması, sınıfsal konumun (dört kategori) insanlar arasındaki gelir farklılıklarını açıklamada mesleki statü ve eğitim düzeyi kadar iyi olduğunu ortaya koymuştur (Kerbo 2009). Wright, Marx'ın sınıf analizlerinin bugünkü ekonomi ve teknolojik gelişme koşullarına uygun olacak şekilde yeniden gözden geçirilmesi gerektiğini ileri sürmüştür (Kalaycıoğlu 2003:256).

Wright daha önce belirtildiği gibi Marx ve Weber'in kuramlarını birleştirerek modern kapitalist üretim sisteminde ekonomik kaynaklar üzerinde denetim kurmanın üç boyutunu belirleyerek sınıfların oluşumunu açıklamaktadır; parasal sermaye ve yatırımların denetlenmesi, üretimin fiziksel araçlarının örneğin araziler, fabrikalar ve ofislerin denetimi, emek gücünün denetimi. Wright'a göre bu üç unsuru kapitalistler ancak denetleyebilir. Böylelikle sınıf yapıları oluşur. Wright'a göre bu iki sınıf arasında konumları belirsiz olan beyaz yakalı işçilerle yöneticiler vardır. Ne kapitalisttirler ne de elle çalışanlar ama her iki sınıfla da belirli özellikleri paylaşırlar. Çünkü hem işverenle emeklerine yönelik ücretleri konusunda sözleşme yapabilirler hem de üst düzey konumda çalışırlar (Giddens 2008: 348-349).

Yapısalcı gelenekten gelen Fransız sosyolog Pierre Bourdieu insanların dünyaya dair sahip oldukları anlamların toplumdaki nesnel yapılar tarafından nasıl şekillendirildiği ya da sınırlandırıldığına odaklanmıştır (Kerbo 2009). Yapısalcılık, bireyden ziyade toplumsal yapıların analizine öncelik veren teoriler için kullanılan genel bir terimdir. Yapısalcılığın birçok çeşidi vardır, ancak hepsi toplumda başlangıçta bireyden gizlenen, ancak sosyologlar tarafından keşfedilebilen ve onlar tarafından açığa çıkarılabilen temel mantıklar veya oluşumlar olduğu öncülünden hareket eder. Dolayısıyla birey, yapısal konumu tarafından dikte edilen eylemleri gerçekleştirdiği sürece önemsizdir. Daha yakın zamanlarda yapısalcılık, Saussure ve Barthes'in çalışmaları aracılığıyla dil analizi ile yakından ilişkili hale gelmiştir. Dil, toplumdaki temel yapı olarak görülür ve tüm insan ürünleri dilin bir biçimidir. Dolayısıyla, her cümle bir "konuşma eylemi" olsa da seslerin fikirlerle ilişkilerine dair kurallardan oluşan temel bir dil yapısından çıkarılır (Laslow 2001:240).

Bourdieu, Marx'ın toplumu sınıflar ve ideolojiler bağlamında analiz eden görüşlerini eleştirmiş ve bu bağlamda bağımsız değişkenler olarak eğitimin ve kültürel etkenlerin önemini vurgulamıştır (Wallace 2012: 165-172). Bourdieu toplumsal tabakalaşmayı analiz ederken sınıf kavramı yerine bir oyunda olduğu gibi insanların istenilen kaynaklar için stratejiler geliştirmek suretiyle mücadele ettiği bir "alan" kavramı geliştirmiştir; alan, toplumda nesnel konumlar arasındaki ilişkilerin bir ağıdır. Bu ilişkiler birey istenci ve bilinciyle var olmaz. Ayrıca bireyler arası etkileşimler de değildir. Konumlarda failler veya kurumlar olabilir ve eylemleri alanın yapısı ile kısıtlanır ya da biçimlendirilir. Yine hatırlanacağı gibi Marx, güç ilişkilerini ekonomi bağlamında ele alıyordu oysa Bourdieu Weber'in etkisi ile farklı alanlarda farklı güç ilişkilerinin şekillendiğini kabul eder.

Bourdieu, toplumsal tabakalaşmada ekonomik sınıf konumlarının, farklı sınıf konumlarındaki üyelerin dünya görüşlerini şekillendirdiğini savunmuştur. Böylece, bu sınıf alt kültürleri zevklerde, yaşam tarzlarında ve hatta değer tercihlerinde sınıf farklılıklarına neden olur (Aktaran Kerbo 2009). Farklı sınıf alt kültürleri aracılığıyla, farklı sınıflardan insanlar kendi sınıf "iç-grupları" ve diğer sınıf konumlarındaki insanların "dış-grupları" etrafında çizgiler çizme eğilimindedir. Böylece, üst sınıf konumundaki insanlar, alt sınıf konumundakileri farklı ve belki de sınıf sistemindeki üst konumlara uyum sağlayamayacak kişiler olarak tanımlamaya başlarlar. Bu perspektiften bakıldığında, "insanların kültür hakkında rekabet ettikleri ve kültürle rekabet ettikleri" söylenebilir. Böylelikle Bourdieu yaşam tarzı tercihlerinin sınıfı belirleyen önemli bir özellik olduğunu ileri sürer ve sınıf konumunu belirleyen sermaye/kapital'in dört biçimini tanımlar. Ekonomik sermaye tek geçerli biçim iken diğerleri de kültürel, simgesel ve toplumsal sermayedir. Bireyler kendilerini diğerlerinden sadece ekonomik etkenlere göre değil aynı zamanda eğitim, sanatın değerlendirilmesi, tüketim alışkanlıkları ve boş zaman uğraşlarını da kapsayan kültürel sermaye temelinde ayırırlar. Toplumsal sermaye ise bireylerin arkadaşları ya da iletişimde bulundukları iletişim ağlarını tanımlar. Simgesel sermaye de toplumsal sınıfın önemli bir göstergesidir. Bir örnek üzerinde izlenecek olursa; ekonomik sermayesi oldukça geniş olan bir iş adamını düşünecek olursak, belki kendisi sanatla ilgili olmayabilir ama çocuklarını sanatı yakından takip edebilecek ve öğrenebilecekleri özel okullara gönderebilir böylelikle çocukları kültürel sermayeye de sahip olur. Geniş ekonomik sermayesi ile yine zengin ekonomik sermayeye sahip iş arkadaşları edinir ve çocukları da birbirileri ile arkadaş olur.

Benzer bir şekilde bir kişi iyi bağlantıları olan bir arkadaş grubuna sahipse hızlıca bir şirkette kıdemli üst pozisyonlara yükselir ve ekonomik ve simgesel sermaye kazanır (Giddens 2008: 366-368).

Son birkaç on yılda, sosyal tabakalaşmayla ilgili en önemli yeni teorilerden birinin modern dünya-sistemleri teorisi genel başlığı altında toplandığı açıkça ortaya çıkmıştır. Sömürgecilik, Birinci Dünya Savaşı, İkinci Dünya Savaşı ve Soğuk Savaş gibi büyük dünya olaylarını ve bu dünyayı şekillendiren olayların neden olduğu tüm olay ve koşulları da modern dünya sistemindeki değişimlerle ilişkili olarak ele alınması gerekmektedir.

Dünya Sistemi Teorisi, kalkınmaya küresel ekonomi açısından yaklaşan, dünya ekonomilerini birçok yönden birbirine bağlı ve bağımlı olarak gören bir teoridir. Dünya sistemi teorisi, dünyanın basit ve sabit bir şekilde iki veya üç “dünyaya” bölünmesine karşı çıkararak hem modernleşme hem de az gelişmişlik teorisinden ayrılır. Bunun yerine, küresel ekonomide merkez ve çevre ülkeler olduğunu ve bunların kapitalizmin dinamik küresel etkisi altında sürekli değiştiğini savunur. Kapitalizmin tarihsel rolü, geleneksel ve feodal toplumları modern kapitalist toplumlara dönüştürmek olmuştur. Bu nedenle kapitalist gelişmenin sonucu, kapitalist üretim ilişkilerinin erişimini dünyanın her köşesine yaymak, sürekli değişen ve belirsiz bir dünya üretmek olmuştur (Lawson 2001:272).

Modern Dünya Sistemi teorisi, yeni küreselleşme teorilerinin öncülü sayılmaktadır ve ulus-devletlerin daha büyük bir sistemin parçaları olduğunu kabul etmesiyle bir “dönüm noktası”dır. Bu teori, “Avrupa’da kapitalist bir dünya ekonomisinin yükselişine ve dünyaya yayılmasına tekabül eden 500 yıllık bir zaman ölçeği etrafında düzenlenmiş tutarlı bir küreselleşme teorisidir” (Aktaran Dobratz 2019:447). On altıncı yüzyılın dünya sistemi tüm yerküreyi kapsamadığından, dünya kelimesinin kullanımı küresel kelimesiyle karıştırılmamalıdır. “Dünya sistemi” ancak yirminci yüzyılın sonlarında gerçek anlamda küresel hale gelmiştir. Ancak bu süreç yüzyıllar önce başlamıştır ve dünya sistemini postmodern bir döneme taşımaktadır.

Immanuel Wallerstein’in, modern dünya sistemleri teorisi ulusları uluslararası sosyal tabakalaşma sistemini açıklama amacındadır. Yeni modern dünya sisteminin başladığı MS 1500 yılından itibaren uluslar, özellikle ekonomik egemenlik açısından diğer uluslar üzerinde hakimiyet kurmak için birbirleriyle rekabet halinde olmuşlardır. Çekirdek uluslar modern dünya sisteminin tepesindeki daha zengin uluslardır; yarı-çevre ve çevre uluslar ise bu sistemde daha alt sıralarda yer alırlar; tıpkı bir iç tabakalaşma sistemindeki orta sınıf, işçi sınıfı ve yoksullar gibi. Bu çekirdek ulus rekabeti ve çatışma dönemi boyunca, bir ülkenin sosyal tabakalaşma sistemi de dahil olmak üzere siyasi ekonomisinin yönleri, ülkenin uluslar dünyasındaki sıralamasını koruma veya geliştirme yeteneği üzerinde olumsuz veya olumlu etkilere sahip olmuştur. Bu modern dünya sisteminin hem zengin hem de fakir ülkelerdeki yerel siyasi ekonomiler ve sosyal tabakalaşma sistemleri üzerinde etkileri olmuştur (Kerbo 2009).

Küresel tabakalaşmayı açıklayabilmek için Modernleşme ve Bağımlılık kuramlarından bahsetmek gerekli olmaktadır. Modernleşme kuramı, küresel eşitsizliği uluslar arasındaki teknolojik ve kültürel farklılıklar bağlamında açıklamayı amaçlayan ekonomik ve sosyal gelişme modelidir ve ülkeler adım adım endüstrileşmek suretiyle refah toplumları aşamasına ulaşabilecektir. Geleneksel toplumlarda değişime ve bireysel özgürlüklere daha az yer verilmektedir. Genellikle bireyler yaşamlarını aileleri ve yerel toplulukların içinde sürdürmektedir (Macionis 2012: 312-318). Kalkış aşamasında geleneğin kısılcısından kurtularak yeteneklerini ve hayallerini kullanmaya başlamaktadır. Teknolojik olgunluğa yönelme aşamasında mutlak yoksulluk azalmaya başlar ve kentler köylerden ayrılan insanlarla giderek kalabalıklaşır. Bireycilik yükselir, politik haklar talep edilir. Eğitim olanakları artar. Yüksek kitlesel üretim aşamasında yaşam standartları giderek yükselir. Modernleşme kuramını eleştirenler için çok sayıda yoksul ülke böyle bir ekonomik gelişme sağlayamamıştır. Bu nedenle çok da gerçekliğe uygun görünmemiştir. Bir başka eleştiri de küresel yoksulluğun nedenlerinin yoksul toplumların kendilerinde aranması gerektiğini vurgulamasıdır.

Bağımlılık kuramı ise küresel eşitsizliği, yoksul ülkelerin zengin ülkeler tarafından tarihsel sömürsü bağlamında ele alarak ekonomik ve sosyal gelişmeyi açıklama amacındadır. Bu kurama göre gelişmiş ülkelerin refahı az gelişmiş ülkeler pahasına meydana gelmektedir. Yani zengin ülkeler sadece diğerleri yoksul olduğu için zengin olmaktadır.

Bu bağlamda Immanuel Wallerstein'ın kapitalist dünya ekonomisi kavramına göz atmamız yararlı olabilecektir. Wallerstein'a göre zengin ülkeler kapitalist dünya ekonomisinin merkez ülkeleridir. Sömürgecilik ile ham maddeler Batı Avrupa'ya aktarılmış sanayi devrimiyle hareketlenerek merkez ülkeler zenginleşmiştir. Günümüzde çok uluslu şirketler, zenginliği Kuzey Amerika, Batı Avrupa, Avustralya ve Japonya'ya yönlendirerek dünya çapında kar oluşturan faaliyette bulunmaktadır. Düşük gelirli ülkeler dünya ekonomisinin çevre ülkeleridir. Ucuz emek ve küresel endüstriyel ürünlerin yetiştirilmesi ile zengin ülkeleri destekler. Geriye kalanlar da yarı çevre ülkelerdir, merkez ülkelerle yakın bağları vardır. Bu bağlamda yoksul ülkeler zengin ülkelere bağımlıdır. Bunu nedeni ise Wallerstein'a göre yoksul ülkelerin ihracat yönelimli üretim yapmaları ve kendi sanayilerini çok fazla geliştirememeleri ve eşitsiz ticari biçimler ile dış borçlarının fazla olmasıdır (Macionis 2012:317-318, Ritzer 2011:165-168)

SONUÇ

Tüm toplumlar sınıf, statü ve güç temelinde tabakalaşmaktadır. Ancak, Immanuel Wallerstein'ın teorilerinde de açıkça görüldüğü üzere, dünya uluslarının tabakalı bir sistem oluşturduğu da bir gerçektir. En tepedeki uluslar, ekonomik olarak daha iyi durumda olma, dünyanın birçok yerinde büyük güce sahip olma ve dünyanın her yerinde örnek alınma eğiliminde olan uluslardır. Buna karşılık, küresel tabakalaşma sisteminin en altında yer alan ulusların çok fakir olması, kendi sınırları dışında (ve hatta belki de içinde) çok az güce sahip olması muhtemeldir. Küresel tabakalaşma makro düzeyde bir olgudur ve bireylerin ilişkileri ve fırsatları üzerinde mikro düzeyde derin etkileri vardır (Ritzer 2013: 312).

Toplumların içsel olarak ırk, sınıf, cinsiyet, cinsellik, yaş, engellilik ve diğer özellikler ile de bireyler ve sosyal gruplar farklılaşmaktadır. Geçtiğimiz yüzyıllar boyunca, modaların, değerlerin ve inançların yayılması, ticaret, malların üretimi ve tüketimi, ulus ötesi arkadaşlıklar ve evlilikler, savaş ve emperyal fetihler ve benzeri yollarla toplumların birbirine sıkı sıkıya bağlı olduğu küresel bir sosyal sistem yavaş yavaş şekillenmiştir. Ancak, toplumları birbirine bağlayan aynı güçler aynı zamanda onları birbirinden ayırarak sıkı bir eşitsizlik, sömürü ve farklı yaşam şansları ağı da yaratmıştır. Toplumlar içindeki sosyal eşitsizliklere ilişkin tartışmaların yanı sıra, küresel sosyal eşitsizliklerin çağdaş dünyada sınırları nasıl aştığına da bakmak gerekmektedir.

İnsani Gelişme Endeksi (İGE) küresel eşitsizliklerin temel göstergelerinden biridir. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı tarafından yıllık İnsani Gelişim Raporları için derlenen bu endeks, dünya genelindeki ülkelerdeki genel yaşam kalitesini ölçmek ve karşılaştırmak için sağlık, eğitim ve yaşam standartları göstergelerini kullanmaktadır. Ülkelere '1' (en yüksek insani gelişme) ile '0' arasında değerler verilmekte ve 'çok yüksek insani gelişme' ile 'düşük insani gelişme' arasında dört grupta sıralanmaktadır. İGE'nin gezegen genelinde yaşam kalitesinin sistematik olarak iyileştirilmesi için bir araç olarak hizmet etmesi amaçlanmaktadır. Bununla birlikte, farklı toplumlardaki insanların yaşam şansları açısından küresel hiyerarşilere ve eşitsizliklere de işaret etmektedir. 2011 İGE'de Norveç (0.943 insani gelişme değeri ile en üstte, Çad (0.328) en alt sıralarda yer almaktadır. Önceki raporlara bakıldığında, bu durumun yıllar içinde önemli bir değişiklik göstermediği, küresel sıralamanın en üst ve en alt sıralarını büyük ölçüde aynı ülkelerin oluşturduğu görülmektedir. İnsani Gelişim Endeksi, radikal bir şekilde eşitsiz bir dünyayı ve eşitsizliğin kalıcı ve sağlam bir şekilde yerleşmiş görüldüğü bir dünyayı ortaya koymaktadır.

Günümüz küreselleşme süreçleri yeni eşitsizlik biçimlerinin ortaya çıkmasını da içermektedir. Daha önce ilerleme ile özdeşleştirilen rasyonel teknolojik başarılar artık öngörülemeyen riskler anlamına geliyor.

Nükleer reaktörlerdeki erimelerden biyomühendislik ürünü biyoçeşitliliğin tehlikeli bir şekilde azalmasına kadar, acil sorunları çözmeyi amaçlayan insan başarıları yeni krizlere ve felaketlere yol açmıştır. Radyoaktif bulutlar ulusal sınırları dikkate almaz ve hem zenginlerin hem de yoksulların sağlığını bozar. Bununla birlikte, bu yeni riskler birçok yönden ırk, sınıf, toplumsal cinsiyet vb. gibi eski toplumsal bölünmeleri de şiddetlendirmiş ve yeni ve benzeri görülmemiş ölçekte eşitsizlikler yaratmıştır. İnsanoğlunun endüstriyel üretimi ve kitlesel tüketiminden kaynaklanan küresel ısınmanın sonuçları buna bir örnektir. Ancak felaketin eşi benzeri görülmemiş boyutta olması, tüm insanların buna aynı derecede maruz kalacağı anlamına gelmemektedir. Küresel Güney'deki yoksul toplumların, Küresel Kuzey'dekilere kıyasla yaşam standartlarında ve çevresel koşullarda daha erken ve daha keskin bir düşüş yaşayacağını savunmaktadır (Nehring 2013:435-482).

REFERENCES

- Dobratz, A., Lisa K. Waldner, and Timothy Buzzell (2019). Power, Politics, and Society, Routledge Francis Taylor Groups, ISBN: 978-1-315-14861-8 (ebk)
- Durkheim, Emile (1997). The Division Of Labor in Society, Translated; W.D.Halls, The Free Press, ISBN 0-684-83638-6
- Giddens, Anthony (2008). Sosyoloji, Çeviren: Cemal Güzel, Kırmızı Yayınları, ISBN 978-975-9169-41-X
- Gorsky, Philip S. (2013). Bourdieu ve Tarihsel Analiz, Türkçe Söyleyen: Özlem Akkaya, Heretik Yayınları ISBN 978-605-65224-4-4
- Grusky, D.B. (2005). Social Stratification, International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences, Copyright Elsevier Science Ltd ISBN: 0-08-043076-7
- Hammersly, Martyn (2025). A Dictionary of Social Research Methodology, Routledge Francis and Taylor Groups, ISBN: 978-1-003-50350-7 (ebk)
- Kalaycıoğlu, Sibel (2003). Toplumsal Tabakalaşma, Sosyolojiye Giriş, Editör: İhsan Sezal, Martı Yayınları, ISBN 975-8685-01-5
- Kerbo, Harold R. (2009). Social Stratification, 21st Century Sociology, Sage Publications, http://www.sage-ereference.com/sociology/Article_n22.html>.
- Lawson, Tony and Joan Garrod (2001). Dictionary of Sociology, Fitzroy Dearborn Publishers, ISBN 1-57958-291-5
- Macionis, John J. (2012). Sosyoloji, Çeviri Editörü: Vildan Akan, Nobel Yayın, ISBN 978-605-133-348-9
- Nehring, Daniel-Ken Plummer (2013). Sociology, Routledge Taylor and Francis Groups, ISBN 978-1-4082-4452-4
- Ritzer, George (2013). Introduction To Sociology, Sage Publications, ISBN978-1-4129-7770-8
- Ritzer, George (2011). Modern Sosyoloji Kuramları, Çeviren: Himmet Hülür, Yedinci Basım, De Ki Yayınları, ISBN 978-9944-492-63-8
- Wallace, Ruth A.-Alison Wolf (2012). Çağdaş Sosyoloji Kuramları Klasik Geleneğin Genişletilmesi, Çeviri: Leyla Elburuz-M.Rami Ayas, DoğuBatı Yayınları, ISBN 978-975-8717-80-4
- Wallerstein, Immanuel (2005). Dünya Sistemleri Analizi Bir Giriş, Aram Yayınları, ISBN 975-8242-98-9
- Weber, Max (2012). Ekonomi ve Toplum, Çeviri: Latif Boyacı, Yarın Yayınları, ISBN 978-605-4533-60-2